

*Ventilla Andrea*

Pécsi Tudományegyetem

## **Terítéken a nőtörténelem, avagy mit árulnak el a nők történelméről a rendszerváltás utáni 4. osztályos gimnáziumi történelem-tankönyvek**

Az alábbi tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa a rendszerváltás óta kiadott négy, negyedik osztályos, középiskolai történelem-tankönyv hogyan, milyen eszközökkel és milyen módon szemlélteti a nőket. Sikert-e megvalósítani a tankönyvíróknak azt a célkitűzést, hogy a nőket is a történelem részeseként ábrázolja? A tankönyvek alapján kialakulhat-e a tanulóknak egy egységes, ámde sokszínű kép a múltból, amelynek férfiak és nők egyaránt részesei voltak?

Az amerikai szüfrazsett, Susan B. Anthony az 1859-ben megjelent *Az igaz nő* című tanulmányában így fogalmazott: „Miért van az, hogy a történelem lapjain jeles férfiak tündökölnek és csak hébe-hóba tűnik fel egy-egy magányos nő, mint amolyan furcsa jelenség?” (Ventilla 2011). Ez a probléma, miszerint a nők hiányoznak a történelemből, egészen a XX. századig nem látszódott megoldódni. A nők történelmével Magyarországon érdemlegesen csak a rendszerváltás után kezdtek el foglalkozni, mivel a nyugati reformeszmék is csak ekkortól áramolhattak be szabadon az országba. Vajon hogyan reagáltak a tankönyvírók az új kihívásra? A történelem-tankönyvek újraírásánál mennyire kapott hangsúlyt az egyes korok ábrázolásánál a nők bemutatása? A feltett kérdések megválaszolására a kutatásom során négy olyan történelem-tankönyvet elemeztem, amelyek a rendszerváltás után jelentek meg. Az évek során szinte mindegyik tankönyv kisebb-nagyobb változtatásokon esett át, több kiadást is megért, ezért jeleztem a bibliográfiai adatnál, hányadik kiadást vizsgáltam. A vizsgált kötetek a következők voltak:

- Salamon Konrád: *Történelem IV.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. Tizedik kiadás.
- Ifj. Lator László: *Történelem IV. A középiskolák 12. évfolyama és a felnőttoktatás számára.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005. Első kiadás.

- Száray Miklós-Kaposi József: *Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. Első kiadás.
- Dupesik Csaba-Repárszky Ildikó: *Történelem IV. Középiskolások számára*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2010. Nyolcadik kiadás.

## A történelem (tankönyvek) helyzete a rendszerváltás után

Magyarországon a kommunizmus ideje alatt a történelem tantárgy egyik legfontosabb feladata az volt, hogy a pártpolitikai ideológiákat megerősítse. Előre meghatározott és ellenőrzött központi tantervek és tankönyvek alapján folyt az oktatás. A tantárgy ugyan egyfajta paradigmaváltáson ment keresztül az 1970-es és 1980-as évek fordulóján, amikor bár még csak az általános iskolában, de megjelentek a munkáltató jellegű tankönyvek (Mucsi 2010, 102). A rendszerváltozás, majd a NAT (Nemzeti Alaptanterv) 1995-ös bevezetése változást hozott a történelem tanítás számára is. A történelem tantárgy az „Ember és társadalom” nevű műveltségi terület része lett a társadalomismeret és emberismeret mellett. Bár a NAT a 2000-es években több átalakuláson ment keresztül, a történelem tanításra vonatkozó alapelvek nem változtak:

A történelem a társadalom közös emlékezete. Tanításának célja a történelmi műveltség elsajátítása, amely a közös kommunikációs alapot és ezáltal a kölcsönös megértés lehetőségét biztosítja a szűkebb és a tágabb közösség (a lakóhelytől a nemzetet át az emberiségig) számára.

(Nemzeti Alaptanterv 2005)<sup>1</sup>

A rendszerváltás után a történelem-tankönyvek írói viszonylag lassan reagáltak a kialakult új helyzetre. Az 1990-es évek elején a középiskolák negyedik osztályos tanulói a Rubovszky Péter által írt, *Vázlatok a XX. század történelméről* című füzetekből készültek fel az érettségire. A tankönyvpiacot a '90-es évek közepére elárasztották a különböző szerzőktől és kiadóktól származó tankönyvek. A pedagógusok éltek a szabad tankönyvválasztás lehetőségével, és mivel a szakemberek egyre csak azon vitatkoztak, mi legyen a történelem tanítás célja és tartalma, a biztos támpontot kereső pedagógusok a tankönyveket fogadták el a tanítási folyamat legitimációs tényezőinek (Fischerné Dárdai 2010, 13). A kezdeti időszakban még csak a pedagógiai célú, leíró-közlő jellegű tankönyvek jelentek meg, amelyek azt a didaktikai módszert követték, mely szerint a tanár feladata a tananyag „leadása” (Mucsi 2010, 104). Az általam elemzett tankönyvek közül a Lator

---

1 Melléklet a 243/2003. (XII.17.) Korm. Rendelethez. 2011. aug. 1.

és a Salamon könyv is alapvetően ide tartozik, bár mindegyikben vannak szöveges vagy képi források, kérdések és feladatok is.

A kétszintű érettségi bevezetésével egyértelművé vált, hogy az ilyen tanítás nem folytatható tovább. Ennek megfelelően megjelentek tehát a munkáltató jellegű tankönyvek, amelyek önálló tanulói munkát és közös feldolgozást egyaránt igényeltek. Az ilyen tankönyvek számos szöveges forrást, dokumentum-értékű fényképet, statisztikai táblázatokat, térképet és diagramot tartalmaznak. A vizsgált tankönyvek közül ebbe a típusba sorolható a Dupcsik-Repárszky és a Száray-Kaposi könyv.

Az Európai Unióban, az 1993-as Bécsi Államfői és Kormányfői Értekezlet felhívásának eleget téve, az Európa Tanács egy nagy szabású történelemtanítási projektet szervezett 1997 és 2001 között. A projekt keretében a XX. századi európai történelem középiskolai oktatásának minőségét igyekeztek javítani, egy előítélet-mentes, provincializmuson és nacionalizmuson túllépő szemléletmód kialakításával (Zarándy-Böröczky 2003). A program során tárgyalásra került az is, milyen szerepet tölthettek be a nők az elmúlt században. *Nők a XX. században* címmel egy átfogó, osztálytermi felhasználásra szánt tanári kézikönyv született. Ezeket a többnyire gyakorló pedagógusok által kidolgozott kézikönyveket 2003-ban fordították le magyarra az Oktatási Minisztérium és a Generation Europe Alapítvány támogatásával. Az Európa Tanács tehát szorgalmazta a nők történelmi ábrázolását; a kérdés tehát csupán az, vajon figyelembe vették-e ezt a hazai tankönyvírók.

## Vizsgálati módszerek

A számos tankönyvkutatási model közül a Gerd Stein által kidolgozott ún. politikatudományi tankönyvkutatási modellt követtem, amely a tankönyv hármas funkcióját hangsúlyozza: a tartalmi, pedagógiai és a politikai dimenziót (F. Dárdai 1999, 49). Ezek közül is elsősorban az első szempontot emeltem ki. A tartalmi dimenzió a tankönyvet, mint információhordozó szöveget kezeli. A tankönyvek didaktikai apparátusáról csak annyiban szóltam, amennyiben szükséges volt a téma ábrázolásakor. A politikai dimenzió egy olyan kommunikációs eszköznek tekinti a tankönyvet, amely az adott ország politikai feltételeiről és viszonyairól ad jelentést. A tankönyv politikai dimenziója leginkább abban a csatározásban mutatkozik meg, amelyet a szakemberek, pedagógusok folytatnak a tankönyvekben megjelenített politikai, társadalmi álláspontokról. Mivel ezekből van elég

bőven a szakirodalomban<sup>2</sup>, itt nem kívánok ezzel a témával részletesebben foglalkozni.

A tankönyvek vizsgálati módszereként egyrészt kvalitatív tartalomelemzést alkalmaztam. A tartalomelemzés olyan kutatási technika, amely a szöveg rejtett mondanivalójának feltárására vállalkozik, hogy annak összefüggésrendszerét adatokon és kategóriákon keresztül leplezze le (Falus 2000, 332). Mint általában a kvalitatív kutatásokban, itt is azt próbáltam felkutatni, milyen kategóriákban, milyen összefüggésekben és mi kerül bemutatásra a nőkről. Először tehát megkerestem azokat a tankönyvi szövegrészeket, amelyek utalást tesznek egy konkrét nőre vagy általában a nőkre. A kapott részek alapján és azok tartalma szerint kategóriákat állítottam fel, majd a kapott szövegrészeket ezekbe besoroltam.

A tartalomelemzés kiegészítéseként, annak érdekében, hogy a szövegrészek összefüggéseit feltárhassam, a kvantitatív módszerek közül a terjedelem-elemzést végeztem el. A tankönyvekben található nőkről szóló részek hosszúságát analizáltam és hasonlítottam össze egymással. A terjedelem-elemzéssel kimutatható, hogy mekkora hangsúly és figyelem esik az adott témára, illetve hogy az milyen szerepet tölt be a tankönyv témái között. Ennél a vizsgálatnál figyeltem azt is, hogy a nőkre vonatkozó tankönyvi utalások a tankönyv főszövegében vagy apróbetűs, kiegészítő részekben jelennek-e meg.

A képi illusztrációk tanulássegítő, tudásmélyítő céllal kerülnek be a tankönyvekbe, ugyanakkor a fényképek a különböző történelmi korok dokumentumai is (Molnár-Kovács 2011). A fényképek szelekciója, azok szövegközi kontextusa ugyancsak a tankönyvíró szemléletét tükrözik. A nőket ábrázoló fényképeket a tartalomelemzésnél vázolt módon kvalitatív kategóriákba soroltam. Minden olyan fénykép elemzés alá került, amelyen lány vagy nő szerepelt. A képi források vizsgálatánál fontosnak tartottam azt is megnézni, milyen kontextusban került a kép bemutatásra, kapcsolódnak-e hozzá feladatok, kiegészítő leírások.

## **Kategóriák**

Először tehát a fent említett módon kategóriákat állítottam fel, amelyekbe a nőkről szóló tankönyvi szöveges részeket besorolhattam. A kategóriákat az 1. táblázat foglalja össze:

---

<sup>2</sup> Lásd erről: *The Politics of the Textbook*. eds. Michael W. Apple & Linda K. Christian-Smith, New York. Routledge. 1991.

1. táblázat A történelem-tankönyvek tartalomelemzésének kategóriái

Kategóriák	Politikai vonatkozású	Társadalmi vonatkozású	Egyéb
1	Politikusok hozzátartozói		
2	Politikus/közismert személy		
3	Női választójog		
4	Politikai események hatása		
5			Női visszaemlékezések
6		Dolgozó nők	
7		Életképek	
8		Szülő nők/GYES	
9			Egyéb

Az első kategóriába azokat a találatokat rendszereztem, amelyek egy politikus, államfő, vagy uralkodó hozzátartozóiról (feleség, leánygyermek) tesznek említést. Ezek az általában nagyon rövid leírások arról tájékoztatnak, hogyan vettek részt a feleségek a hatalmi pozícióban levő férjeik életében. Például ifj. Lator László utal arra, hogy az orosz uralkodó, II. Miklós felesége hogyan ösztönözte férjét arra, hogy egy “félanalfabéta szibériai pap, Raszputyin” álmának hatására cserélgesse minisztereit (2005, 16). A Dupcsik-Repárszky könyvben olvashatunk például Silvia Sommelathról, aki 1976-ban idegenvezetőnőből lett svéd királynő (2010, 168).

A második kategóriába kerültek azok az utalások, amelyek politikus nőkre, ismert közéleti személyiségekre vonatkoznak. A legtöbb könyv említést tesz Kéthly Annáról, Ratkó Annáról, Schlachta Margitról, Margaret Thatcherről és Indira Gandhiról, de megemlékeztek olyan közismert személyeket is mint Solt Otília vagy Janis Joplin.

Miután szinte mindegyik tankönyv szól a női választójogokért folytatott küzdelmekről vagy annak eredményeiről, ez lett a harmadik kategória.

A negyedik csoport a politikai események gyakran áldozataivá váló, ritkán abba bekapcsolódó nőket jelképezi. Ide került például az a tankönyvi szövegrész, amely arról tudósít, hogy a londoni bombázásoknak gyermekek és asszonyok tízezrei estek áldozatul (Száray-Kaposi 2009, 128), vagy az a mondat, amelyben a keletnémetek 1989-es menekülését illusztrálták: „A több száz keletnémet -- köztük családok, kisgyermekes anyák -- a magyar határőrök szeme láttára futottak át a határon.” (Lator 2005, 174) Az első négy osztály tehát valamilyen módon a történelem politikai eseményeihez kapcsolódik.

A továbbiakban olyan egységeket alkottam, amelyek az egyes államok társadalmi életére, változásaira utalnak. Így az ötödik kategóriába kerültek a nők által írt visszaemlékezések. Ilyen volt például a náci propagandafilmek rendezőjének, Leni Riefenstahlnak a magánbeszélgetései Hitlerrel (Száray-

Kaposi 2009, 80) vagy egy boszniai muszlim lány visszaemlékezései a délszáv háborúra (Dupcsik-Repárszky 2010, 259). Meg kell azonban jegyezni, hogy az ebbe az osztályba sorolt források ugyan női szerzőktől származnak, mégis a leírások nagy része férfi politikusokat ábrázol.

A hatodik kategóriába a dolgozó nőkre való utalások kerültek. A tankönyvek mindegyike megemlíti azt a változást, amit a két világháború közötti időszak hozott a nők életében. Ekkor kezdtek ugyanis tömegesen munkába állni. Némelyik könyvben a dolgozó nőket részletesebben mutatják be, megemlítik milyen állásokat töltöttek be és azt is, hogy alacsonyabb bérezésben részesültek mint a férfiak.

A hetedik csoport a nők hétköznapi életéből vett illusztrációkat tartalmazza. Ez lett az egyik legváltozatosabb csoport, hiszen a nők olimpiai szereplésétől kezdve a kozmetikushiányban szenvedő püspökladányi nőkön át a fogamzásgátló tabletták megjelenésig az USA-ban, minden idézet ide került.

Mivel az összes tankönyv gyakran többször is szól a szülő nőkről, az abortuszt szabályozó törvényekről, illetve a népességnövekedést elősegítő szociális juttatások (GYES, GYED) bevezetéséről, ezért ez lett a nyolcadik kategória témája.

Utolsó, kilencedik kategóriaként egyéb címszó alatt helyeztem el azt a néhány találatot, amit egyik konkrét kategóriába sem tudtam besorolni. Így került ide például a Mona Lisa festmény 1911-es elrablásáról szóló híradás (Lator 2005, 6), vagy az „úr” és a „hölgy” szó etimológiai fejtegetéséről szóló részlet (Dupcsik-Repárszky 2010, 115).

A képek kategorizálása hasonlóképpen történt, mint a nőkről szóló tankönyvi szövegrészek besorolása, a csoportok is nagyon hasonló elnevezést kaptak. Kivétel ez alól a női választójog képi ábrázolása. Mivel ezek jelenléte elenyésző volt a tankönyvekben, ezért ez a kategória itt nem szerepel. A besorolás eredményét a 2. táblázat összegzi:

2. táblázat A történelem-tankönyvek nőket (is) ábrázoló fényképeinek kategóriái

<b>Kategóriák</b>	<i>Lator</i>	<i>Salamon</i>	<i>Dupcsik-Repárszky</i>	<i>Szárny-Kaposi</i>
1. Politikusok mellett	2	8	6	8
2. Női politikusok		3	4	3
3. Politikai eseményeken	6	13	32	25
4. Társadalmi rétegek		3	4	4
5. Életképek	3	9	31	7
6. Dolgozó nők	1	2	2	4
7. Plakát/karikatúra	1		8	7
Összes találat	13	38	87	58

A képek besorolásánál politikai eseménynek számított minden olyan tüntetés, pártgyűlés, deportálás, kitelepítés, nyilvános kivégzés, katonák búcsúztatása, háborús pusztítások ábrázolása, amelyeken nők is megjelennek. A társadalmat illusztráló képeket három csoportra bontottam. „Társadalmi rétegek” címszó alá kerültek azok a fotók, amelyek egy-egy társadalmi osztályt, réteget jellemeznek. Például a kubikus családot vagy a TSZ családot ábrázoló képek (Száray-Kaposi 2009, 101, 192). „Életképek”-nek számított minden olyan illusztráció, amely a hétköznapi élet egy-egy mozzanatát tükrözte. A bálokon twistelő nőktől a szépségversenyen át a kempingezőkhig. Mivel a dolgozó nők képi ábrázolása is nagy hangsúlyt kapott az egyes tankönyvekben, ez lett a hatodik kategória. A képek kategóriáinál érdemes megjegyezni, hogy a plakát/karikatúra csoport, amely azokat a korabeli dokumentumokat tartalmazza, amelyeken nők is szerepeltek, nyilvánvalóan nem a tankönyvíró, hanem a korabeli társadalom szemléletét tükrözi. Tehát az, hogy egy plakáton vagy karikatúrán szerepelt-e nő vagy sem, ebben az esetben nem annyira releváns. Utolsó csoportként mégis szerepelnek a képek felsorolásai között.

## A vizsgálat eredményei

- ***Ifj. Lator László tankönyve***

Ifj. Lator László 2005-ös kiadású tankönyve elsősorban a középiskolák és a felnőttoktatás részére készült. A tankönyv méretében és írásmódjában is eltér a többitől. Kis, vékony könyv, amely rövid és tömör fogalmazást ad szinte kizárólag csak a XX. század politikai eseménysorozatáról. A tankönyv szövegében a nőkre vonatkozó 21 utalás is nagyon rövid, gyakran csak néhány szavas, egy soros. A szerző a nők említésekor is szinte csak a politikai történésekre koncentrálnak: hét esetben szól férfi politikus hozzátartozójaként a nőkről. Így szerzünk tudomást arról, hogy Ferenc Ferdinánddal együtt feleségét is meggyilkolták; Sztálin felesége öngyilkos lett; Trockij felesége társaságában utazott; Lenin titkárnői mutatták meg Sztálinnak a végrendeletét; hogyan uralkodott férjével Elena Ceausescu. Érdekes megfigyelni, hogy a tankönyv szerzője mennyire jártas az orosz történelemben: a 21 találatból hét az oroszországi eseményekhez kapcsolódik. A tankönyv hat alkalommal ír női politikusokról (Viktória királynőről, Indira Gandhiról, Dora Kaplanról és Kéthly Annáról). A nő választójogok tárgyalásánál kétszer szól az angol nők szüffrazsett mozgalmáról és megemlíti, hogy a finn nők a világon harmadikként kapták meg a választójogot. A 2. világháború utáni magyar társadalmi változások tárgyalásakor tesz egy mondatnyi utalást arra, hogy a nők egyre nagyobb

része volt kénytelen munkába állni, ami a család egységének felbomlásához vezetett. Az 1970-es évek fejlődésénél szintén egy mondatban összefoglalja a szociális juttatások kiszélesítését Magyarországon (családi pótlék, GYES). Végezetül a magyar beat-nemzedék közé sorolja Koncz Zsuzsát.

Ha terjedelemelemzéssel vizsgáljuk a tankönyvi részeket, azt tapasztaljuk, hogy a Elena Ceausescuról szóló rész a leghosszabb: 14 mondatból álló bekezdés, amely egy forrásközlésben jelenik meg. Az orosz cárné politikai hatásáról két mondatban számol be a szerző. A választójogról mindhárom esetben teljes mondatokban kapunk információt. Egy mondat szól Kéthly Anna eltvárolításáról, a nők munkába állásáról és a GYES bevezetéséről. Minden más utalás csak szóértékű.

A tankönyv képi anyaga is sokkal elenyészőbb a többi tankönyvhöz képest. A tankönyv képi illusztrációjának oldalankénti átlag 0,33, vagyis minden harmadik oldalon található kép. A képek kis méretűek, fekete-fehérek és rossz minőségűek. Nők a képek 17 százalékán szerepelnek. Általában politikai eseményeken láthatjuk őket, társadalmi vonatkozásban elenyésző mennyiségben találkozhatunk ilyen ábrázolással. A képek a tananyaghoz kapcsolódóan kerülnek bemutatásra, ez alól egy kivételt találtam, az 1928-as európai szépségverseny győzteseit szemléltető fotót. A kép a két világháború közti Franciaország belpolitikai eseményeinek leírásánál jelenik meg, mindenféle utalás, kapcsolat, információ nélkül.

Összességében elmondható, hogy az Ifj. Lator tankönyv legfontosabb feladatának a XX. század politikai eseménysorozatainak leírását tűzte ki célul. A nők ezekhez a politikai eseményekhez vagy politikusokhoz kapcsolódóan jelennek meg benne, de csak csekély mennyiségben. A tanulók ugyan érzékelik, hogy nők is éltek a vizsgált történelmi korokban, de azok küzdelmeiről, életéről szinte semmit sem tudnak meg.

- ***Salamon Konrád tankönyve***

A Salamon Konrád által írt tankönyv kezdeti sikerét az is bizonyítja, hogy 1999-ben elnyerte a diákok szavazatai alapján a TANOSZ Tetszésdíjat. 2003-ig tíz kiadást ért meg. A tankönyv szerkezetét tekintve a megtanulandó, feketével szedett szövegrészekon kívül kézzel írott forrásszemelvényeket is tartalmaz. Ezek a szövegrészek a lap szélén, külön hasábkokban szerepelnek. A törzsszöveg néha kisebb betűvel szedett kiegészítő információkat is tartalmaz.

A tankönyv hét fő témacsoportra oszlik. Mindegyik végén található összefoglalás és négy esetben olvashatunk egy fejezetet a vizsgált kor gazdaságáról, társadalmáról, életmódjáról és kultúrájáról. Didaktikai apparátusát tekintve a forrásokon kívül tartalmaz kérdéseket, elvétve térképet és diagramokat. Annak ellenére, hogy didaktikailag jobb a Lator



könyvnél, mégis a legnagyobb hangsúly itt is a politikai események, háborúk, kormányok ábrázolására esik. A Lator könyvtől annyiban tér el, hogy sok esetben kitér Európán és Amerikán kívüli országok (például Ázsia, Közél-Kelet) bemutatására.

Mint ahogy a 2. táblázatban látható, a nők legtöbb esetben politikusként/közismert személyiségként jelennek meg. A tankönyv többek között említést tesz Kéthly Annáról, Ratkó Annáról, Rosa Luxemburgról, Dora Kaplanról és Margaret Thatcherről. Egy apró betűs bekezdés számol be Schlachta Margitról, a Női Keresztény Tábor megalapítójáról és az első magyar képviselőnőről. Az 1968-as német diáklázadások kapcsán olvashatunk Ulrike Meinhof újságíró "terrorista" szervezkedéseiről. Egy másik apró betűs bekezdés arról számol be, hogy Bernadette Devil angol képviselő a brit alsóházban tettelesen bántalmazta a belügyminisztert.

A következő leggyakrabban megjelenő kategória a nők politikai eseményeken való részvétele. A nyolc találatból háromszor esik utalás arra, hogy román, illetve orosz katonák megerőszakolták a magyar asszonyokat a világháború alatt. Az 1917-es orosz forradalom kapcsán olvasunk arról, hogy a nőnap megünneplése adott további alkalmat az orosz munkásoknak tiltakozó gyűlésekre és tüntetésekre. Hasonló találat az 1957. december 4-ei nőtüntetésről szóló híradás, amivel, a magyar főváros emlékezett az 1956-os forradalom vérbefojtására, amit a fegyveres erők szétoszlattak.

A két női visszaemlékezés Heller Ágnestől és Kéthly Annától származik, de egyik forrás sem nőkről szól.

A nők helyzetének társadalmi változásaira hét esetben találunk utalást: a dolgozó nőkre hármat, a GYES-re kettőt és két életképet. Az életképek közül az egyik egy a *Nők Lapjából* származó idézet, amely az olvasó rovatba került be 1960-ban. A püspökladányi tsz-tag arról panaszkodik, hogy Debrecenbe kell utazniuk a falubeli hölgyeknek, ha kozmetikai kezelést szeretnének igénybe venni. Az idézethez azonban nem kapcsolódik magyarázat, feladat vagy kérdés.

Az egyéb kategóriába került az az egyedülálló forrás, amely a Szovjetunió nőképét idézi. A "Forradalom és erotika" című tanulmányból származó részlet a Szovjetunióban "társadalmi felszabaduláson" keresztülmenő nőről szól, és jól tükrözi a kommunizmus pártideológiájának felfogását a nőkről:

Tapasztalatok alapján állíthatom, hogy a Szovjetunióban a nő, megélvén társadalmi felszabadulását és otthonossá válva a nyilvánosság közegében végzett társadalmi munkában, ezáltal nőből emberré válik és bizonyos szexuális kihűlést él át. A nemiség, ha időlegesen is, elfojtódott benne.

(Salamon 2003, 95)

A tankönyv hiányossága, hogy semmilyen megjegyzést, feladatot nem fűz ehhez az idézethez sem, ezért nem biztos, hogy a tanulók egyáltalán értelmezni tudják az olvasottakat. A forrás feldolgozásához mindenképpen tanári segítség szükséges.

A tankönyv 21 alkalommal a kiegészítő tananyagban (források, apró betűs részek) foglalkozik a nőekkel. A leghangsúlyosabb téma a már említett Ulrike Meinhof német újságíró nő szervezkedése: 11 mondaton keresztül foglalkozik ezzel a tankönyv. Hat mondatos szakasz számol be a törzsszövegben az 1950-es években munkába álló olcsó női munkaerőről és az abortuszt tiltó Ratkó-korszakról. A többi nőkről szóló bekezdések a tankönyv kiegészítő részeiben jelennek meg. Hét mondatos apró betűs bekezdésben olvashatunk Schlachta Margit életéről. A fent vázolt szovjet nőkép hat mondatban jelenik meg. Sztálin feleségéről és öngyilkosságáról öt mondatban ír a tankönyv szerzője apró betűvel szedetten. A püspökladányiak kozmetikus hiánya egy négy mondatos újságcikkben található. A szülőképes nők és a GYES bevezetése három mondatban kap szerepet. Margaret Thatcher politikai intézkedéseiről két mondatban olvashatunk. Minden más találat egy-egy félmondatban, szóban jelenik csak meg.

A tankönyv képi forrásanyaga erősen reprezentált, ugyanakkor a képek minősége nagyon rossz. A szerző, ahogy azt a bevezetőben ki is fejté, számos portrét tett közzé, hogy a tanulók megismerhessék a történelem különböző alakjait. A tankönyvben 38 képen jelennek meg a nők, ez az összes fényképek kilenc százaléka. Legtöbbször politikai eseményeken találkozhatunk velük. Kilenc esetben jelennek meg életképekben (például fülhallgatót élvező házaspár, *Charlestont* járók, népfőiskolások, proletár gyerekek nyaraltatása a Balatonnál), ami több mint négyszerese az életképek szöveges hivatkozásainak. Sajnos azonban a képekhez sem kapcsolódnak kiegészítő magyarázatok, így értelmezhetőségük csorbul. A nők nyolcszor jelennek meg politikusok hozzátartozóiként. A tankönyv három képen ábrázolja Mao Ce-tungot és Csang Kaj-sejket feleségeik kíséretében, ebből is látszik, hogy igyekeznek hangsúlyt fektetni a távol-keleti eseményekre is. Három női politikusról, Schlachta Margitról, Kéthly Annáról és Margaret Thatcherról láthatunk fényképet. A különböző társadalmi rétegekre vonatkozóan csak három képet közöl a tankönyv, amelyen nők is megjelennek (vasúti kocsikban nyomorgó menekültek, amerikai munkanélküli családjával). A dolgozó nők két, egymás mellett található képen jelennek meg egyfajta kontrasztként: az Orion gyárban dolgozó nők kerülnek szembe a falun kendertiloló asszonyokkal.

A Salamon tankönyv összességében kevés alkalommal említi a nőket, akkor is elsősorban politikai vonatkozásban. Ha megnézzük a 2. táblázatot, kitűnik, hogy 25 alkalommal találhatunk politikai vonatkozású utalást. Ez az összes találat 71 százaléka. Tehát ez a tankönyv is, csakúgy mint az Ifj. Lator könyv, elsősorban politikai vonatkozásban jeleníti meg a nőket. Néhány forrásból ugyan több ismeretet szerezhetnek a tanulók a nők életére, gondolkodására vonatkozóan, de mivel azok csak önmagukban állnak, semmilyen magyarázat nem kapcsolódik hozzájuk, nem biztos, hogy a tanulók megértik, vagy akár elolvassák őket.

• ***Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó tankönyve***

A Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó által írt és középiskolásoknak szánt tankönyv említi céljai között elsőként a sorban vizsgált tankönyvek közül a kétszintű érettségire való felkészítést. A tankönyv hasonlít abban a Salamon könyvhöz, hogy kéikkel szedetten közli a forrásszemelvényeket, amelyek a lapok szélén találhatóak. Didaktikai apparátusa is hasonló: a feladatok és kérdések a leckék végén, illetve a képi illusztrációk, idézetek alatt helyezkednek el.

Ahogy az a 2. táblázatban is látszik, az összes vizsgálatban szereplő tankönyv közül itt található a legtöbb utalás a nőkre vonatkozóan. 15 esetben esik szó a nőkről politikai események kapcsán. A tanulók például megtudhatják, hogy Magyarországon az első világháború alatt kialakult élelmiszer hiány miatt tüntető asszonyok megverték egy rendőrt, vagy azt, hogy „bár az iszlám fundamentalizmus ellenzi a nők emancipációját, mégis sok híve van a muszlim nők körében” (Dupcsik-Repárszky 2010, 178). A tankönyvi szövegrészekből kitűnik, hogy a nők aktív részesei voltak például az 1956-os forradalomnak, a Rákosit éltető tömegnek vagy az izraeli hadseregnek (a nők sorkötelezettsége kapcsán). A tankönyv egyik részében az 1946-os leánykongresszusról olvashatunk, amelynek során a nők egy felvonuláson „azt kívánták, hogy nyissanak meg előttük minden pályát” (Dupcsik-Repárszky 2010, 209). A tüntetést annak kapcsán szervezték meg, hogy bár 1945-től megnyílt a jogi egyetem a nők számára is, mégsem kerülhettek vezető pozícióba.

Tíz esetben olvashatunk női politikusokról, közismert személyekről. A szinte mindegyik tankönyvben megemlített Ratkó Annán, Margaret Thatcherön és Schlachta Margiton kívül megismerkedhetünk a svéd királynővel, Habsburg Zitával vagy Solt Ottúliával. Kilenc esetben tesz említést a tankönyv életképekről. Bemutatja például, hogy a két világháború közötti Hollandiában mennyire nem voltak toleránsak az emberek egymással, ha különböző társadalmi osztályba tartoztak: „anyám köreiben egészen a hatvanas évekig illetlen dolognak számított, ha valaki a 'szociális'

szövetkezetnél készült süteménnyel kínálta meg a vendégeket” (Dupcsik-Repárszky 2010, 88). A tankönyv két esetben is utalást tesz a miniszoknya elterjedéséről, egy esetben pedig egy olyan forrást közöl, ahol Kádár János egy szakszervezeti kongresszuson tartott beszédében a „népi demokratikus” női test formájáról beszélt:

Nemrég találkoztam egy francia elvtársnővel. Azt hittem, hogy az éhhalál küszöbén áll, pedig nem, ő csak a Franciaországban divatos formát tartja. Mondtam, nézze csak meg a magyar nőket. Azt mondta, isten ments, hogy ő olyan legyen, ahogy nálunk mondják, 'teltkarcsú'. Ez a népi demokratikus stílus. (Dupcsik-Repárszky 2010, 228)

A munkába álló nőkről a tankönyv öt alkalommal tesz említést. Ugyanakkor azonban nem csak azt ábrázolja, hogy a nők mikor kezdtek el tömegesen munkába állni, hanem két ízben utalást tesz dolgozó roma asszonyokra, egyszer pedig a Kínában élő és dolgozó asszonyok helyzetét és alacsony fizetési besorolását festi le.

A tankönyv öt esetben közöl nőktől származó visszaemlékezéseket (Anna Franktól, Susan Sontagtól, egy boszniai muszlim lánytól és kétszer közöl két különböző részt Jung Chang, kínai írónőtől). Érdekes megfigyelni, hogy talán szinte csak ebben a tankönyvben szerepelnek olyan nőktől származó források, amelyek nőkről is szólnak. Ez alól talán Anne Frank naplórészlete az egyetlen kivétel.

Politikusok hozzátartozójaként jelenik meg Ferenc Ferdinánd felesége megöletésük kapcsán, Andrassy Katinka Károlyi Mihály feleségéként illetve bemutatásra kerül Roosevelt felesége is, aki „gyakran mutatkozott feketék oldalán” (Dupcsik-Repárszky 2010, 67). A női választójoggal kapcsolatos eredmények háromszor, a GYES bevezetése és a szülő nők helyzete kétszer jelenik meg a tankönyvben.

A nőkkal kapcsolatos szövegek öt alkalommal jelennek meg a tankönyvi törzsszövegben, az összes többi esetben forrásszemelvényekben vagy apróbetűs részekben találhatóak. A főszövegben egy alkalommal egy tíz mondatos bekezdés foglalkozik a két világháború közötti nők helyzetével. Ebben a szakaszban olvashatunk a nők munkába állásáról, a szavazati jog megszerzéséről, a nők alacsony bérezéséről és az öltözködésükben bekövetkezett változásokról. Vastagon szedetten közli a könyv azt a mondatot is, amelyben a nők szavazati jogának megszerzéséről számol be. A miniszoknya elterjedése két alkalommal kerül említésre, mindkétszer a főszövegben. A GYES, GYED bevezetése és a szülő nők helyzete két mondatban kerül tárgyalásra a tankönyvi főszövegben.

A forrásrészek közül a leghosszabban a kínai írónő, Jung Chang édesanyjának munkakörülményei és korlátozott előrelépési lehetőségei

kerülnek bemutatásra egy hat mondatos szakaszban. Hasonló hosszúságú részben ismerkedhetünk meg Susan Sontag tudósítása kapcsán a „kis Irma” esetével, amelyből megtudhatjuk, hogyan karolta fel a brit miniszterelnök a szarajevói aknátámadás során megsérült kislányt, Irmát, és ez milyen sajtóvisszhangot váltott ki. Öt mondatban mutatják be a tankönyv írói Schlachta Margit életét és szintén öt mondatos az a már idézett rész, amelyben Kádár János beszámol a francia és a magyar nők alakjáról. A Kovács mesterséget űző cigány család nőtagjainak tevékenysége, az 1946-os leánykongresszus eseményei és az orosz katonák nők elleni erőszakos viselkedése négy, négy mondatban kerülnek bemutatásra. Három mondatosak az alábbi eseményekről tájékoztató szövegrészek: a nők szenvedései a koncentrációs táborokban; a cigány nők megváltozott munkalehetőségei az 1970-es években; Indira Gandhi tevékenysége és a boszniai muszlim asszonyok szenvedései. A többi találat egy-két mondatban található meg.

A tankönyv fényképei jó minőségűek, a képeken ábrázolni kívánt események jól kivehetőek. Minden képhez tartozik a kép címén kívül kísérő szöveg és kérdés is. A nők a tankönyvben található összes képek 25 százalékán szerepelnek. A 3. táblázat mutatja, hogy a legtöbb, nőket ábrázoló kép is ebben a tankönyvben található. A nők képeken leggyakrabban politikai eseményeken jelennek meg. Így kerülnek bemutatásra a spanyol polgárháborúban harcoló fegyveres nők; a rohamosztogó által megszegényített árja nő, aki zsidó férfival jelent meg az utcán, vagy a május elsejét ünneplő iskolás lányok. Az életképekre csak eggyel kevesebb találat jutott. A tanulók számára bemutatásra kerül például az 1920-as évek fürdőruha divatja vagy hajviselete, a század elején porszívóval takarító nő vagy a Csehszlovákiából menekült kislány, akinek a haját az UNICEF alkalmazottak fertőtlenítővel fűjják le.

Plakáton, karikatúrán nyolc esetben jelennek meg a nők, politikusok hozzátartozóiként hat esetben. Négy női politikusról, közéleti személyiségről (Kéthly Anna, Schlachta Margit, Indhira Gandhi és Solt Ottília) közül képet a tankönyv. A társadalmi rétegek ábrázolásánál ismerkedhetünk meg például az 1920-as években székereken közlekedő cigányokkal, az autóban ülő elszegényedett amerikai családdal vagy a bányászlakásban lakó oroszlanói családdal. A dolgozó nők két esetben kerültek fényképekre, először az első világháború utáni kalauznőkről láthatunk egy képet, majd a két világháború közötti angol rendőrnőket ismerhetjük meg.

A Dupcsik-Repárszky könyv színes képet mutat a nőkről. Az egyenjogúsági kérdések kapcsán az egyetlen a vizsgált tankönyvek közül, amely foglalkozik a nők oktatás terén lezajlott csatáival. A társadalmi változások kapcsán beszámol a női öltözködés, hajviselet átalakulásáról.

Szintén egyedülként ábrázolja a magyarországi roma nőket, illetve említést tesz más országokban élő nőkről (pl. kínaiak, izraeliek, amerikaiak). A nőkről tehát egy átfogó képet mutat, akik egyszerre részesei, átélői és formálói akár a politikai, akár a társadalmi eseményeknek.

• ***Száray Miklós és Kaposi József tankönyve***

Annak ellenére, hogy a Száray-Kaposi könyv csak hat évvel ezelőtt jelent meg, ez a tankönyv kapta mégis napjainkig a legtöbb bírálatot. A tankönyv írói arra törekedtek, hogy a teljes XX. századot ábrázolják, és igyekeztek hangsúlyt fektetni a közelmúltban történt eseményekre is. A könyv olvasásakor jól látható, hogy a világháborúk katonai eseményei nem kerülnek annyira középpontba, mint a korábbi könyvekben. A tankönyv didaktikai apparátusa a kétszintű érettségire való felkészítésre van kialakítva, számos térkép, diagram, ábra, szöveges forrás, fénykép található benne. A leckék hármas felépítésűek: a megtanulandó tankönyvi szöveget az „Archívum”<sup>3</sup> illetve a „Nézőpontok”<sup>4</sup> című részek követik. Éppen ezért a tankönyv analízisének során azt is fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy a nőkre vonatkozó részek a törzsanyagban vagy forrásokban, feladatokban jelennek meg. Az eredmény azt mutatta, hogy a nőkről szóló részek 14 esetben forrásrészletben vagy feladatban jelennek meg és csak hét alkalommal olvashatunk a nőkről a tankönyv törzsszövegében<sup>5</sup>. A tankönyv a fő szövegrészeiben a nők választójogával, a dolgozó nők létszámának növekedésével és a szociális juttatások bevezetésével foglalkozik csak. Minden más női vonatkozású idézet vagy az „Archívum”-ban vagy a „Nézőpontok”-ban található meg.

Amint az eredményeket összefoglaló 3. táblázatban is látható, a könyv kilenc esetben politikai kontextusban említi a nőket: a női politikusok közül Ratkó Annával és Margaret Teacherrel ismerkedhetnek meg a tanulók. A nőket érintő politikai események közül a női választójog megszerzésére nagy hangsúly kerül, a 21 találatból négyszer utalnak a könyv szerzői erre az eseményre.

3 Az „Archívum” részben a tanórai munkához kapcsolódó források, képek, táblázatok, térképek és a hozzájuk kapcsolódó kérdések, feladatok találhatóak. Nem kell az „Archívum” összes feladatát elvégezni, a szaktanár jelöli ki a tanulók számára, hogy melyiket és milyen módon dolgozzák fel.

4 A „Nézőpontok” címszó alatt olyan források, képek, ábrák, kérdések és feladatok helyezkednek el, amelyek a múltba történő „mélyfúrásokat” teszik lehetővé a diákok számára. Egy-egy vitatott történelmi kérdést, politikust, jelenséget ismerhetnek meg a tanulók különböző megközelítésekben (Száray-Kaposi 2005, 5).

5 Törzsszövegnek tekinthető minden olyan rész a tankönyvben, amely a diákok számára elsajátítandó, és az adott korszakról szóló tényeket és összefüggéseket tartalmazza. Tipográfiai szempontból normál betűvel szedett és az egyes leckék elején található.

A nők, mint a történeti források szerzői szintén négy alkalommal szerepelnek a tankönyvben. Érdekes azonban észrevenni, hogy egyik idézet sem a nőkről szól, hanem férfi politikusokról. Például Esterházy Lujza visszaemlékezéseinek részletében arról számol be, milyen ember és politikus volt a férje. Leni Riefenstahl *Magánbeszélgetéseiből* is leginkább Hitler személyisége tárul fel az olvasók előtt.

A nők, mint a társadalmi folyamatok szereplői 12 esetben jelennek meg, ezek közül is a leghangsúlyosabb az életképek kategória. Ennek az osztálynak a szövegeiben olvashatnak a tanulók a miniszoknya divattá válásáról, az 1921-es női olimpiáról, a fogamzásgátló tabletták elterjedéséről, a nők írni tudásának fejlődéséről vagy a chilei munkások éhező asszonyairól. Ezek az életmód-történeti részek elsősorban feladatokban, forrásokban, kiegészítő táblázatokban jelennek meg.

A kiválasztott részek terjedelmét tekintve megfigyelhetjük, hogy a terjedelmi hangsúlyok máshová esnek. Például a fent említett életképek kategóriái csak egy-két szavas utalásban találhatóak meg vagy a „Nézőpontok” témakör alatti táblázatokban vagy szöveges forrásokban. A nőkre vonatkozó leghosszabb rész a 45. leckében lévő két bekezdésben található. Az első paragrafus a Ratkó-korszakkal és annak hatásaival foglalkozik. A tankönyv szerzői itt írnak a Ratkó Anna egészségügyi miniszter által bevezetett művi abortusz-tilalomról és annak következményeiről. A következő szakasz a születésszám csökkenését és a probléma kezelését tárgyalja. A nők, dolgozó anyák hét mondatban szerepelnek, de a fejezet többi részeiben is utalás található rájuk. A leckét követő „Archívum”-ban és a „Nézőpontok”-ban további nőkkel kapcsolatos feladatot, kérdést találhatunk. Az „Archívum”-ban két ábrán is megjelennek a nők: az egyik a nemek életkor szerinti megoszlásának változását szemlélteti, a másik pedig a keresők nemenkénti megoszlását. A szöveges forrásban a gyermekgondozási segély bevezetéséről szóló kormányrendelet, illetve a nők és a születendő gyermekek egészségének megóvása érdekében született minisztertanácsi határozat részletei olvashatóak.

„A nők helyzete a két háború között” című bekezdés a tankönyvben hét mondatban tárgyalja, hogyan és milyen szakmákban kezdtek el dolgozni a nők, illetve milyen hatással volt a népesedési folyamatokra a női szerep átalakulása. A nők korabeli állapota a leckéhez kapcsolódó feladatokban is megjelenik: „A megélhetés alakulása Magyarországon” című táblázatban egy külön sorban vázolják a nők bérátlagát, a szöveges forrás pedig az 1925-ös választójogi törvényből idézi a nőkre vonatkozó szakaszt.

„Életmódváltás a két világháború között” címszó alatt esik szó egyetlen mondatban arról, hogy a nők megkapták a választójogot. A fejezethez tartozó „Nézőpontokban” egy egész oldalon keresztül inspirálják

a tanulókat arra, hogy a nők múltjával kapcsolatban további kutatásokat végezzenek<sup>6</sup>. Az oldal öt képet és egy táblázatot közöl. A táblázat az általános és a női választójog bevezetésének dátumait közli különböző országokban. A Monte Carlo-i női olimpia atlétáit ábrázoló kép alatti szövegrész tájékoztat arról, hogy a női olimpiát tiltakozásul rendezték meg amiatt, hogy az egy évvel korábbi olimpián női atléták nem vehettek részt. Három képen dolgozó nőket, egy festményen pedig *Charlestont* járó párokat láthatunk. A hozzájuk kapcsolódó kérdés az, hogy gondoljuk át, hogyan alakult át a nőkép az 1920-as években. A tankönyvben szereplő nőkre vonatkozó további utalás egy-két szóban, fél mondatban jelenik meg.

A Száray-Kaposi könyv képi illusztrációi jó minőségűek, számos színes képet tartalmaznak és jól kivehetőek. A 272 oldalas tankönyv összesen 217 képet tartalmaz, ami azt jelenti, hogy majdnem minden oldalra jut egy kép. A képeken 27 százalékban szerepelnek nők is. A 3. táblázat adataiból kivehető, hogy a nők kiemelkedő többséggel valamilyen politikai eseményen jelennek meg. Nyolc esetben állnak férfi politikusok mellett. A tankönyv sokszor közöl korabeli plakátokat, karikatúrákat, ezeken hét esetben jelennek meg nők. A társadalmi vonatkozású ábrákon a dolgozó nők bemutatása nem kap akkora nyomatékot, mint a szöveges részekben. Inkább életképeken találkozunk nőkkel, mint például házibulin twistelőkkel, a woodstocki fesztivál előadói között vagy a fővárosi színházba készülők között.

Összességében megállapítható, hogy a tankönyv igyekszik a nőket is bevonni a történelmi korok ábrázolásánál. A törzsszöveg foglalkozik a nők emancipációs törekvéseinek eredményeivel, a választójog megszerzésével, a női munkavállalás elterjedésével. Utóbbi kapcsán még az eltérő bérezésre is igyekszik felhívni a figyelmet, részletezi a női szakmák elterjedését. Nem ejt azonban szót az oktatás területén szerzett egyenjogúsítási folyamatokról, a női műveltségi viszonyok ábrázolása kizárólag az írni-olvasni tudó nők számszerűsítésében rejlik. A társadalmi változások és azok hatása a nők életére csak képi ábrázolásokon és a feladatokban szerepelnek, így nem biztos, hogy a diákok valóban megismerik és megértik a nőket ért változásokat a XX. században.

A négy tankönyvben szereplő kategóriákat a 3. táblázat foglalja össze:

---

<sup>6</sup> Sajnos azonban segítséget nem nyújt a tankönyv abban, hogy milyen forrásokból dolgozzanak a diákok.



3. táblázat A történelem-tankönyvek nőkre vonatkozó részeinek kategorizálása

<b>Kategóriák</b>	<i>Lator</i>	<i>Salamon</i>	<i>Dupcsik-Repárszky</i>	<i>Száray-Kaposi</i>
1. Politikusok hozzátartozói	7	3	3	
2. Politikus/közismereti személy	6	13	10	3
3. Női választójog	3	1	3	4
4. Politikai események hatása	1	8	15	2
5. Női visszaemlékezések		2	5	4
6. Dolgozó nők	1	3	5	4
7. Életképek	1	2	9	6
8. Szülő nők/GYES	1	2	2	2
9. Egyéb	1	1	1	
Összes találat	21	35	53	25

## Konklúzió

A nők történetével kapcsolatos pedagógia egyik legfontosabb kihívása, hogy megtalálja azt a közös szálát, amely az ún. nagy történelem, a klasszikus narratíva felé koherenssé teszi ezeket a történeteket (Ruth, 2000). Egyszerűen nőtörténetnek vagy a nők történetének hívni ezeket a tematikus történelemtanítási elemeket azért nem szerencsés, mert azt a látszatot kelthetik, hogy csak kiegészítő anyagrészeiről beszélünk, illetve, hogy a nőknek és a férfiaknak külön történelmük van. A tankönyv egy olyan eszköz, amelyen keresztül találkoznak a diákok az iskola által közvetíteni kívánt tudással és értékekkel. Elsődleges célján – a tantárgy specifikus készség kialakításán túl – a társadalom értékrendjét, világnézetét és elvárásait közvetíti. Ily módon a tankönyv, a tanterv elemeként részt vesz a társadalom által legitimnek gondolt tudás létrehozásában, ideológiák és ismeretelméletek megkonstruálásában (Kereszty 2005). A tankönyvírók, a tanárok és az iskola feladata, hogy egy olyan történelem-ábrázolást tárjanak a diákok elé, amely nemcsak a férfiak történelméről szól.

A dolgozatban elemzett tankönyvek közül a Száray-Kaposi és a Dupcsik-Repárszky könyv az, amelyik tudatosan igyekszik a tananyagba bevonni a nőkre vonatkozó információkat. Ahogy azt az Európa Tanács által kidolgozott tanári kézikönyvekben javasolják, a nők ezekben a tankönyvekben elsősorban forrásközlésekben, feladatokban, elgondolkodtató kérdésekben jelennek meg. Annak ellenére, hogy sok értékes információt közölnek, mégis egyik sem mutat egy egységes képet a XX. századi nőkről. A cél az lenne, hogy a diákok megértsék, a nők részesei voltak a politikai eseményeknek, társadalmi változásoknak, egyenjogúsági

harcoknak, képesek voltak sorsukról önállóan gondolkodni még akkor is, amikor a pártideológiák másképp vélekedtek róluk.

Kérdés marad továbbra is az, hogy vajon a tanárok mennyi hangsúlyt fektetnek a nőikkel kapcsolatos tankönyvi feladatoknak az elvégzésére, hogyan buzdítják a tanulókat további kutatások elvégzésére. A történelem-tankönyvek általános hibája, hogy nem tartalmaznak olyan olvasmánylistát, amely alapján a diákok elkezdhetnék az adott témában való elmerülést. A Dupcsik-Repárszky könyv ugyan közli a tankönyvben felhasznált képek és források eredetét a könyv végén, de a tagolás nélküli felsorolás, mindenféle rendszerezés nélkül odaömlesztett irodalomjegyzék teljesen átláthatatlan. A Száray-Kaposi könyv sem segít abban a hallgatóknak, hogy hol nézzenek utána az adott témának<sup>7</sup>.

További kutatási feladat lehet annak megvizsgálása, mennyit sajátítanak el, értenek meg a tanulók az anyagból, hogyan látják történelem tanulmányaik során a nőket a XX. században. Világossá válik-e számukra, hogy a történelmi eseményeknek, folyamatoknak részesei, átélői voltak a nők. Csak így válhat valóra az az elképzelés, amit a Nemzeti Tanterv alkotói megfogalmaztak, hogy a történelem a társadalom közös (férfi és női egyaránt) emlékezete legyen.

## Felhasznált irodalom

- Falus Iván, szerk. 2000. *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- F. Dárdai Ágnes. 1999. „Tankönyvelemzési modellek a nemzeti tankönyvkutatásban.” [Iskolakultúra 4](#). Letöltés ideje: 2011. jún. 5.
- Fischerné Dárdai Ágnes. 2010. „Történelemtanítás Magyarországon a XXI. század elején.” (Helyzetkép és perspektíva). [Történelmi@nitás \(XLV. évf.\) I:1](#). Letöltés ideje: 2011. jún. 5.
- Kereszty Orsolya. 2005. „A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata tankönyvekben.” [Könyv és Nevelés 3](#). Letöltés ideje: 2011. jún. 5.
- Molnár-Kovács Zsófia. 2011. „A női munka képi megjelenítése az Apáczai Kiadó 8. osztályos történelemtankönyveiben (1999-2009).” In Kéri Katalin (szerk.) *Társadalmi nem és oktatás. Konferenciakötet*. Pécs: PTE BTK „Oktatás és társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Letöltés ideje: 2011. júl. 28.

---

<sup>7</sup> A történelemkönyvek mellett számos szépirodalmi mű, művész- és dokumentumfilm, múzeum, internetes honlap lehetne ajánlható a tanulóknak.

- Nemzeti Alaptanterv.* 2005. Melléklet a [243/2003. \(XII.17.\)](#) Korm. Rendelethez. 2011. aug. 1.
- Ruth Tudor. 2000. *Nő a XX. században. Tanári kézikönyv osztálytermi felhasználásra.* [Altusoft.com](#). Huszadik századi európai történelemtanítás. Európai Tanács – Világpolgár. Letöltés ideje: 2011. jún. 5.
- Mucsi József, szerk. 2010. [Tankönyvita a 12. évfolyam történelemtankönyveiről.](#) Budapest: A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara kiadványa (március 19.) Letöltés ideje: 2011. jún. 5.
- Ventilla Andrea. 2011. [„A nőneveléstörténet-írás aspektusai.”](#) In Kéri Katalin (szerk.) *Társadalmi nem és oktatás (Konferenciakötet)*. Pécs: PTE BTK „Oktatás és társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Letöltés ideje: 2011. júl. 28.
- Zarándy Zoltán és Böröczky László, szerk. 2003. *Huszadik századi európai történelemtanítás.* [Altusoft.com](#). Európai Tanács – Világpolgár. Letöltés ideje: 2011. júl. 28.